

УДК 378.14:364.442.2

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-4\(193\)-49-53](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-4(193)-49-53)

Лебедик Леся

Стрельніков Віктор

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0001-6538-6256>ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-8822-9517>

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

- A** Автори розглядають особливості використання інтерактивних технологій як оптимального навчального середовища для підготовки бакалаврів соціальної роботи. У дослідженні уточнено поняття «інноваційні технології навчання» та «інтерактивні технології навчання». Зроблено висновок про чинники, що впливають на поглиблене засвоєння матеріалу в ході інтеракції майбутніх соціальних працівників: обмін інформацією; заохочення різних підходів до певного предмету чи явища; співіснування різних суперечливих думок і припущень; можливість відкидати чи критикувати думку будь-кого; стимулювання учасників інтеракції до пошуку групової згоди.

Ключові слова: соціальна робота; бакалавр із соціальної роботи; технологія навчання; інноваційні технології навчання; інтерактивні технології навчання

- S** *Lebedyk Lesya, Strelnikov Viktor. Interactive technologies of training future specialists in the field of social work.*

The authors consider the features of the use of interactive technologies as an optimal learning environment for the preparation of bachelors of social work.

The authors of the study clarified the concepts of «innovative educational technologies» (which are not just new, but those that deny existing ones) and «interactive educational technologies» (are those in which the activity of the subject is caused by external factors, including the organization of the learning process).

The conclusion about the factors influencing the in-depth assimilation of the material during the interaction of future social workers – the exchange of information; encouraging different approaches to a particular subject or phenomenon; coexistence of various conflicting opinions and assumptions; the ability to reject or criticize anyone's opinion; stimulating the participants of interaction to seek group consent. The requirements to the toolkit of interactive learning technologies at the stages of preparation, beginning and course of interaction, its management, summarizing are formulated.

The tasks of temporary microgroups of students are determined, among which: preparation of a common topic for student group discussion; revision and new formulation of the purpose of the discussion; choice of further actions, for example, other variants of the topic for discussion or transition to planning practical tasks and projects; carrying out a «brainstorming»; exchange of ideas, own experience; formulation of problems for further educational research or for general discussion, determination of the number of invited expert speakers; manifestation of differences and discrepancies.

Key words: social work; bachelor of social work; educational technology; innovative educational technologies; interactive educational technology

Лебедик Леся Вікторівна, докторка педагогічних наук, доцентка кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

Lebedyk Lesya, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Special Education and Social Work, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: lebedyk_lesya@ukr.net

Стрельніков Віктор Юрійович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри фізики, загальної дидактики і педагогіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна

Strelnikov Viktor, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Physics, General Didactics and Pedagogy, Donetsk Vasyl Stus National University, Vinnytsia, Ukraine

E-mail: strelnikov.poltava@gmail.com

Постановка проблеми. Сучасні завдання підготовки бакалаврів соціальної роботи зазвичай вирішуються шляхом упровадження в освітній процес інноваційних інтерактивних технологій. Тому означена проблема виходить на одне з перших місць у теорії педагогіки і практиці підготовки соціальних працівників. Майбутні фахівці з надання допомоги різним категоріям населення мають володіти широким спектром базових soft skills, що застосовуються у різних сферах життя – емоційна грамотність, критичне мислення, навички координації та взаємодії, – які, за версією Економічного форуму в Давосі (2017 р.), входять до переліку найзатребуваніших навичок до 2030 року.

Викладацький корпус українських закладів освіти має розуміти, що, оскільки інтерактивні технології є діалогічними за своєю суттю, їхнє застосування сприятиме розвитку навичок взаємодії, критичного мислення, долученню майбутніх соціальних працівників до культури демократичного суспільства. Тому постає важливе практичне завдання узагальнення і структуризації інструментарію інтерактивних технологій навчання хоча б тому, що вони мають великі можливості для формування й розвитку комунікативної та дискусійної культури бакалавра соціальної роботи.

Аналіз попередніх публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми, засвідчує, що у провідних світових психолого-педагогічних дослідженнях і розробках є цікавий матеріал для роздумів і власних пошуків, інтерактивні технології розглядаються як важливий складник освітнього процесу. Сучасна педагогіка вивчає і практично розробляє шляхи використання інтерактивних технологій навчання у контексті досліджень навчальної діяльності, у контексті діалогічної побудови змісту й технологій навчання у школі «діалогу культур», розглядає її як один з аспектів педагогічного спілкування. Зокрема, у системному дослідженні І. Мельничук розроблено педагогічну концепцію підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій [10; 11]. Однак проблематика ефективності використання інтерактивних технологій навчання у підготовці фахівців із соціальної роботи в українських дослідженнях має різну спрямованість, наприклад, засоби інтеракції у навчанні студентів застосовуються для: роботи в соціумі (С. Архипова); переходу від теорії до практики (С. Ткачов), формування і розвитку комунікативної компетентності (А. Гольдштейн), застосування теорії ролей у практичній соціальній роботі (Н. Кабаченко, Т. Семігіна) [6]. Дослідники наголошують на важливих аспектах: в інтерактивному навчанні учні і вчитель перебувають у режимі бесіди, діалогу, при цьому вони рівноправні (Ю. Журат, Т. Тернавська, Г. Фесун, Т. Канівець) [4, с. 42]; розглядають професійний статус учителя як різновид соціального статусу (Н. Білик) [1]; застосуванні найоптимальніших інтерактивних методів навчання майбутніх

соціальних педагогів (О. Михайленко) [12, с. 121]; соціальна робота потребує від соціальних працівників сформованих умінь конструювати ефективні взаємини в міжособистісній взаємодії на рівні «соціальний працівник – клієнт» (І. Богданова) [2]; інтерактивні технології є способом організації пізнавальної діяльності студентів, що передбачає створення комфортних умов навчання, за яких вони відчують свою успішність та інтелектуальну спроможність, розкривають свої задатки, розвивають творчі здібності та самореалізуються як особистість (А. Брусенко) [3, с. 29]; організації навчального процесу в інтерактивному режимі, яка має свої особливості – збільшення ініціативи студентів, можливість неформальної дискусії, посилення мотивації, вільного викладення матеріалу, наявність групових завдань, вирішення яких потребує колективних зусиль [6, с. 42].

Одним із прикладів інтерактивного навчання може бути навчальна програма «Інтерактивні технології, форми та методи навчання природознавству» (автор Н. Білик), яка була розроблена на підставі освітньо-професійної програми підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за напрямом «Природознавство», затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України. Мета навчальної дисципліни: на основі порівняльного аналізу позитивних і негативних сторін пасивного, активного та інтерактивного моделей навчання розкрити сутність інтерактивних технологій; показати їхній розподіл на групи за певними ознаками; узагальнити знання студентів щодо розуміння інтерактивних методів навчання; сконцентрувати увагу на педагогічній майстерності магістрів природознавства щодо застосування інтерактивних технологій, форм і методів навчання.

Нам імпонують чітко визначені автором завдання дисципліни, які близькі до нашого дослідження: підвищити ефективність розвитку пізнавальних здібностей студентів через застосування інтерактивних технологій, форм і методів навчання; ефективно розвивати навички проектної діяльності, самостійної роботи, виконання творчих робіт; моделювати різні соціальні ситуації, збагачувати соціальний досвід студентів через включення їх у різні навчальні та життєві ситуації; створити умови для розвитку в студентів здатності будувати конструктивні стосунки в групі, визначати своє місце в ній, уникати конфліктів, розв'язувати їх, шукати компроміси, прагнути до діалогу, знаходити спільне розв'язання проблеми; навчити студентів формулювати власну думку, правильно її виражати, доводити свою точку зору, аргументувати й дискутувати; реалізувати ідею співробітництва [5].

Отже, результати досліджень українських авторів [1–10] засвідчують підвищений інтерес науковців до означеної проблематики.

Проте, незважаючи на інтенсивні пошуки вчених, поки залишаються **невирішеними аспектами проблеми**

(або слабко вивченими) питання термінології означеної проблематики, її змістовного наповнення.

Метою статті є визначення особливостей використання інтерактивних технологій як оптимального навчального середовища для підготовки бакалаврів соціальної роботи.

Завданнями дослідження є: по-перше, уточнення понять «інноваційні технології навчання» та «інтерактивні технології навчання»; по-друге, виявлення чинників, які впливають на поглиблене засвоєння матеріалу в ході інтеракції майбутніх соціальних працівників; по-третє, формулювання вимог до інструментарію інтерактивних технологій навчання.

Розпочинаючи **викладення сутності й результатів нашого теоретичного дослідження**, зокрема, першого його завдання, зазначимо, що ми прагнули докладніше вивчити сутність понять «інноваційні технології навчання» та «інтерактивні технології навчання», адже «довільне» їхнє вживання, на нашу думку, є ознакою слабкості педагогічної теорії.

Інколи «інноваційні технології навчання» розглядають просто як такі, що є новими для вищої школи України. При цьому забувають, що термін походить від двох латинських слів: *in* – префікс, що означає заперечення та *novatio* – оновлення, зміна – нововведення. Таким чином, «інноваційна технологія навчання» є не просто новою, а такою, що заперечує вже існуючі. Якщо цього немає, то застосовується модне слово без реального його забезпечення. Це стосується й інших термінів, якими наповнені нині «педагогічні дослідження»: «інноваційне мислення», «інноваційне середовище», «інноваційні підходи» тощо.

Аналогічна ситуація і з предметом нашого дослідження – «інтерактивними технологіями навчання». Правда, тут ситуація дещо складніша: переважна більшість вітчизняних дослідників брали за основу англійське слово *interactive*, що означає взаємодію, діалог, спілкування. Ми вважаємо, що інтерактивні технології навчання не можна зводити лише до комунікацій. По-перше, «інтеракція» є діалогом, який важко алгоритмізувати (тобто, зробити власне технологією навчання) через спонтанність спілкування. По-друге, у дидактиці давно відомі «активні технології навчання», які продуктивно використовуються і нині. Тому і цей термін виводимо з двох латинських слів: *activus* – діяльний, енергійний – відповідно, технологія навчання, яка активізує роботу здобувача освіти; *inter...* – префікс, що означає перебування поміж – звідси «інтерактивна технологія навчання» є такою, у якій активність суб'єкта навчання викликана зовнішніми чинниками (організацією освітнього процесу). Термін «інтерактивні технології» часто використовується для позначення комп'ютерних і відео-комп'ютерних засобів навчання, що не зовсім точно. В одному дидактичному циклі можуть реалізуватися різні види технологій, це

залежить від характеристик окремих його етапів. Тому інтерактивними технологіями навчання є, окрім інформаційних і модульних, також комунікативні.

Вирішуючи **друге завдання дослідження**, розглянемо чинники, які впливають на поглиблене засвоєння матеріалу бакалаврами соціальної роботи в ході інтеракції: обмін інформацією; заохочення різних підходів до одного й того ж предмету чи явища; співіснування різних суперечливих думок і припущень; можливість відкидати чи критикувати думку будь-кого; стимулювання учасників інтеракції до пошуку групової згоди.

Відомий американський педагог і дослідник культури Ж. Барзуна вважав, що проведення інтеракції на основі історичних матеріалів треба починати з формулювання конкретного історичного запитання. Ні в якому разі не треба з'ясовувати, хто був правий, а хто ні. У центрі уваги мають бути можливості ходу подій. Що було можливим за того чи іншого збігу обставин? До яких дій міг би вдатися той чи інший історичний діяч для досягнення означеної мети або від яких дій утриматися? Чи відбувала ця мета справжні інтереси соціальної групи, виразником якої він був? Чи були можливими альтернативні дії? [9, с. 141].

У ході застосування інтерактивних технологій виявляються фактичні помилки, ставляться уточнюючі запитання до висловів майбутніх соціальних працівників, які змушують їх змінювати свої висновки. Такими запитаннями є: «Які факти підтверджують вашу думку?», «Які міркування навели вас на цей висновок?» тощо. У результаті інтеракції група може прийти до єдиної думки, однак можливі й розходження, коли окремі учасники дотримувалися своєї точки зору.

Відомі висновки західних педагогів про те, що пошукова активність пов'язана зі жвавим навчальним діалогом, коли учасники обмінюються думками один з одним, а не тільки з ведучим-педагогом. Не кожна тема може вноситися на інтеракцію, адже вона не самоціль, її предметом мають ставати справді суперечливі, неоднозначні теми.

Формами інтеракцій можуть бути відомі дискусійні технології – «круглий стіл», «засідання експертної групи», «форум», «симпозіум», «дебати», «судове засідання», «акваріум».

Згідно з **третьім завданням дослідження**, сформулюємо вимоги до інструментарію інтерактивних технологій навчання на етапах підготовки, початку й ходу інтеракції, керування нею, підведенні підсумків тощо.

Щодо створення тимчасових мікрогруп, то кількість учасників у них має становити 5–6 осіб, а тривалість їхнього існування переважно 5–6 хв. Мета цих груп – підготувати ґрунт для подальших етапів освітнього процесу, а завдання: підготовка спільної для студентської групи теми для обговорення; перегляд і нове формулювання її мети; вибір подальших дій, наприклад, інших ва-

ріантів теми для обговорення чи переходу до планування практичних завдань-проектів; проведення «мозкової атаки»; обмін ідеями, власним досвідом; формулювання проблем для подальшого навчального дослідження чи для загального обговорення, визначення кількості запрошених доповідачів-експертів; вияв розбіжностей і розходжень.

Суто тимчасовий характер мікрогруп майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи не вимагає якогось особливого підходу: групи комплектуються як згідно з їхнім розміщенням в аудиторії, так і за алфавітом, жеребкуванням тощо. Працюючи із тимчасовими мікрогрупами, педагог має тримати в полі зору три основні моменти: мету, час, результати роботи. Групи отримують від педагога ясні орієнтири щодо того, який результат очікується внаслідок обговорення. Педагог у кожній мікрогрупі сам призначає ведучого, а свого представника-доповідача, як правило, кожна група визначала сама. Представники створюють тимчасову експертну раду, яка обговорює всі пропозиції. Здебільшого перелік пропозицій чи основних ідей записується на дошці (інтерактивній), папері чи плівці кодоскопа.

У кожній мікрогрупі бакалаври соціальної роботи виконують певні ролі, відповідні функції. Ведучий організовує обговорення проблеми, залучає до цього інших членів групи. «Аналітики» ставлять запитання учасникам у ході обговорення, піддають сумніву висловлені ідеї. «Протоколісти» фіксують усе, що стосується вирішення проблеми; після завершення первинного обговорення вони мають виступити перед всією студентською групою і подати думку, позицію своєї мікрогрупи. «Спостерігачі» оцінюють участь кожного члена мікрогрупи на основі заданих педагогом критеріїв.

Алгоритм дії студентської групи бакалаврів соціальної роботи за такого способу організації інтеракції є таким: формулювання проблеми; розбивка учасників на мікрогрупи, розподіл ролей у мікрогрупах, роз'яснення педагогом мети інтеракції та правил участі майбутніх соціальних працівників у інтеракції; обговорення проблеми у мікрогрупах; подання результатів обговорення всій студентській групі; продовження обговорення і підведення підсумків.

Початок інтеракції є надзвичайно важливим моментом у її проведенні. Важливою є навіть розміщення майбутніх соціальних працівників в аудиторії – потрібно сісти так, щоб кожний міг бачити обличчя співрозмовників. Найкращим є розміщення по колу. Серед прийомів початку інтеракції використовуються: викладення проблеми чи опис конкретного випадку; рольова гра; показ відеофільму чи кінофільму; показ матеріалу (об'єкта, ілюстративного матеріалу тощо); запрошення експертів (експертами є досить добре й широко проінформовані з обговорюваних питань особи); використання поточних новин; магнітофонні записи; стимулювальні запитан-

ня: не тільки «що?», «де?», «коли?», а й «що відбулося б, якби?».

Управління інтеракцією полягає не в постійних директивних репліках чи викладенні власної позиції з кожного обговорюваного питання. Використовуються дивергентні запитання (на відміну від конвергентних), які не передбачають єдиної правильної відповіді, спонукають до пошуку, творчого мислення. Конвергентні запитання, замість того, щоб стимулювати обговорення, можуть гальмувати його, а мовчання педагога, пауза дає майбутнім фахівцям у сфері соціальної роботи можливість подумати. Запитання у момент неясності, плутанини в основних поняттях чи фактичних даних можуть призвести до ще більшого замішання, тому в інтеракції важливі роз'яснювальні, інформативні (короткі) вислови педагога, парафраз (короткий переказ), який пояснює сутність позиції бакалавра соціальної роботи. Він особливо ефективний тоді, коли думка сформульована не досить чітко. Коли вислів бакалавра соціальної роботи нечіткий, педагог прямо (але тактовно) говорить про це (наприклад: «Я не впевнений, що правильно розумію Вас», «Здається, я не зовсім розумію, що Ви маєте на увазі», «Мені не зовсім зрозуміло, яким чином пов'язане з цим фактом (проблемою) те, що Ви говорите» тощо).

Ефективне проведення навчальних інтеракцій залежить від створення атмосфери доброзичливості й уваги до кожного. Безумовним правилом є зацікавлене ставлення до майбутніх соціальних працівників, коли вони відчують, що педагог вислуховує кожного з однаковою увагою і повагою як до особистості, так і до їх точки зору.

Однією із найскладніших проблем є реакція на помилки майбутніх соціальних працівників. Безумовне правило інтеракції – утримуватися від будь-яких похвал чи критики. У той же час педагог не повинен залишати без уваги нелогічність міркувань, явні протиріччя, необґрунтовані, нічим не аргументовані вислови. Необхідно тактовними репліками прояснити твердження чи наведені фактичні дані, підтримати висловлену думку, спонукаючи замислитись про логічний наслідок висловлених ідей. За тривалого обговорення ведеться проміжне підведення підсумків інтеракції – «протоколісти» підводять підсумки обговорення на поточний момент так, щоб учасники могли краще зорієнтуватися у напрямках подальшого обговорення.

Підводячи підсумки обговорення, педагог здійснює підсумок сказаного з основної теми; огляд застосованих в інтеракції даних соціальної роботи, фактичних відомостей; перегляд того, що вже обговорювалось, і питань, які будуть обговорюватися; аналіз ходу обговорення. Вимогами до підведення підсумків є: стислість, змістовність, відображення всього спектру аргументованих думок. У кінці інтеракції загальний підсумок є не тільки завершення роздумів над означеними пробле-

мами, скільки орієнтир на подальші роздуми майбутніх соціальних працівників, можливий відправний момент для переходу до вивчення іншої теми.

Висновком з дослідження є уточнення понять «інноваційні технології навчання» (які є не просто новими, а такими, що заперечують вже існуючі) та «інтерактивні технології навчання» (є такими, у яких активність суб'єкта навчання викликана зовнішніми чинниками, зокрема, організацією освітнього процесу); виявлення чинників, які впливають на поглиблене засвоєння матеріалу в ході інтеракції майбутніх соціальних працівників (обмін інформацією; заохочення різних підходів до певного предмету чи явища; співіснування різних суперечливих думок і припущень; можливість відкидати чи критикувати думку будь-кого; стимулювання учасників інтеракції до пошуку групової згоди); формулювання вимог до інструментарію інтерактивних технологій навчання на етапах підготовки, початку й ходу інтеракції, керування нею, підведенні підсумків.

Перспективами подальших досліджень вважаємо уточнення сутності феномена «інтерактивні технології навчання майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи», що дасть змогу впорядкувати термінологію, розглянути компоненти діяльності майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи, виділення етапів інтерактивних технологій навчання, виявлення закономірностей і механізмів означеного процесу.

Список використаних джерел

1. Білик Н. І. Професійний статус учителя як різновид соціального статусу. *Проблеми та перспективи розвитку економіки освіти регіону* : тези доповідей на XIII Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. аспірантів, молодих учених та науковців / за заг. ред. В. В. Татарінова. Кременчук : Кременчуцький інститут ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля», 2018. С. 18–19. URL: https://drive.google.com/file/d/1xWqQL4MEETN0pKUQjwFBS4_M6wsBaKd/view
2. Богданова І. М. Використання інтерактивних технологій у підготовці майбутніх соціальних працівників. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2011. Вип. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_4_8
3. Брусенко А. С. Застосування інтерактивних технологій у процесі формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2018. № 3 (84). С. 29–37.
4. Журат Ю. В., Тернавська Т. А., Фесун Г. С., Канівець Т. М. Інтерактивні методи соціально-педагогічної роботи та ефективність їх використання в діяльності ЦСССДМ. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. 2020. № 3 (36). С. 42–46.
5. Інтерактивне навчання в системі підвищення кваліфікації вчителів : навч.-метод. посіб. / авт.-упор. : О. О. Новак, Н. І. Білик. Полтава : ТОВ АСМІ, 2008. 192 с.
6. Кабаченко Н. В., Семигіна Т. В. Застосування теорії ролей у сучасній практичній соціальній роботі. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2005. № 1 (9). С. 46–56.
7. Калініна Л. А. Роль інтерактивних технологій у змісті методичної підготовки майбутніх фахівців культурно-дозвіллевої сфери. *Молодий вчений*. 2017. № 4.2. С. 39–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_4_2_11
8. Карпенко Н. А. Інтерактивні методи професійного розвитку менеджерів соціальної роботи. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ : Логос, 2008. Т. 7. Вип. 15. С. 121–124.
9. Лебедик Л. В., Стрельніков В. Ю., Стрельніков М. В. Сучасні технології навчання і методики викладання дисциплін : навч.-метод. посіб. для слухачів курсів

підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти. Полтава : ТОВ АСМІ, 2020. 303 с.

10. Мельничук І. М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій у вищих навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2011. 584 с.
11. Мельничук І. М. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2010. 326 с.
12. Михайленко О. В. Використання інтерактивних методів у процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів. *Наукові праці. Педагогіка*. 2014. Вип. 239. Т. 251. С. 121–126.

References

1. Bilyk, N. I. (2018). Profesiyniy status uchytelia yak riznovyd sotsialnoho statusu [Professional status of a teacher as a kind of social status]. In V. V. Tatarinova (Ed.), *Problemy ta perspektivy rozvytku ekonomiky osvity rehionu [Problems and prospects of economic development of education in the region]: tezy dopovidei na XIII Mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konf. aspirantiv, molodykh uchenykh ta naukovtsiv* (pp. 18-19). Kremenchuk: Kremenchukskyi instytut VNZ "Universytet imeni Alfreda Nobelia". Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1xWqQL4MEETN0pKUQjwFBS4_M6wsBaKd/view [in Ukrainian].
2. Bohdanova, I. M. (2011). Vykorystannya interaktyvnykh tekhnolohiy u pidhotovtsi maybutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [The use of interactive technologies in the training of future social workers]. *Visnyk Natsionalnoyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy [Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine]*, 4. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_4_8 [in Ukrainian].
3. Brusenko, A. S. (2018). Zastosuvannya interaktyvnykh tekhnolohiy u protsesi formuvannya kultury samoprezentatsiyi maybutnikh sotsialnykh pedahohiv u pozaaudytorniy roboti [The use of interactive technologies in the process of forming a culture of self-presentation of future social educators in extracurricular activities]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiya, teoriya i praktyka [Spirituality of personality: methodology, theory and practice]*, 3 (84), 29-37 [in Ukrainian].
4. Zhurat, Yu. V., Ternavska, T. A., Fesun, H. S., & Kanivets, T. M. (2020). Interaktyvni metody sotsialno-pedahohichnoyi roboty ta efektyvnist yikh vykorystannya v diyalnosti TSSSDM [Interactive methods of socio-pedagogical work and the effectiveness of their use in the activities of CSSSDM]. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 3 (36), 42-46 [in Ukrainian].
5. Novak, O. O., Bilyk, N. I. (Comps.). (2008). *Interaktyvne navchannya v systemi pidvyshchennia kvalifikatsii vchyteliv [Interactive learning in the system of teacher training]: navch.-metod. posib. Poltava: ASMI* [in Ukrainian].
6. Kabachenko, N. V., & Semyhina, T. V. (2005). Zastosuvannya teorii roley u suchasniy praktychniy sotsialniy roboti [Application of role theory in modern practical social work]. *Sotsialna robota v Ukraini: teoriya i praktyka [Social work in Ukraine: theory and practice]*, 1 (9), 46-56 [in Ukrainian].
7. Kalinina, L. A. (2017). Rol interaktyvnykh tekhnolohiy u zmisti metodychnoyi pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv kulturno-dozvillyevoyi sfery [The role of interactive technologies in the content of methodical training of future specialists in the cultural and leisure sphere]. *Young Scientist*, 4.2 (44.2), 39-44 [in Ukrainian].
8. Karpenko, N. A. (2008). Interaktyvni metody profesiynoho rozvytku menedzheriv sotsialnoyi roboty [Interactive methods of professional development of managers of social work]. In *Aktualni problemy psykholohiyi [Actual problems of psychology]*: zb. nauk. pr. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України (Vol. 7, is. 15, pp. 121-124). Kyiv: Lohos [in Ukrainian].
9. Lebedyk, L. V., Strelnikov, V. Yu., & Strelnikov, M. V. (2020). *Suchasni tekhnolohiyi navchannya i metodyky vykladannya dysyplin [Modern teaching technologies and methods of teaching disciplines]*. Poltava: ASMI [in Ukrainian].
10. Melnychuk, I. M. (2011). *Teoriya i metodyka profesiynoyi pidhotovky maybutnikh sotsialnykh pratsivnykiv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohiy u vyshchykh navchalnykh zakladakh [Theory and methods of professional training of future social workers by means of interactive technologies in higher education]*. (D diss.). Ternopil [in Ukrainian].
11. Melnychuk, I. M. (2010). *Teoriya i praktyka profesiynoyi pidhotovky maybutnikh sotsialnykh pratsivnykiv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohiy [Theory and practice of professional training of future social workers by means of interactive technologies]*: monohrafiya. Ternopil: Ekonomichna dumka [in Ukrainian].
12. Mykhaylenko, O. V. (2014). Vykorystannya interaktyvnykh metodiv u protsesi pidhotovky maybutnikh sotsialnykh pedahohiv [The use of interactive methods in the process of training future social educators]. *Naukovi pratsi. Pedahohika [Scientific works. Pedagogy]*, 239, 251, 121-126 [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 02.09.2020